

A. POTOČNIK:

Ljubljana.

(Dalje.)

11. PREDMESTJA.

oleg obzidanih trgov je imela Ljubljana tudi zunaj mestnega obzidja naselbine, ki so jih imenovali predmestja, oziroma vasi. Staro Ljubljano so obdajala predmestja: Šentpetersko, Poljansko, Karlovško, Kapucinsko in Gradišče. Vasem so prištevali: Spodnje Poljane, Krakovo in Trnovo.

Oglejmo si ta predmestja in vasi natančneje! Največje izmed vseh je bilo Šentpetersko predmestje, ki je štel 1788. leta 155 hiš s 1476 prebivalci. Razprostiralo se je od današnje frančiškanske do šentpeterske cerkve. Del predmestja od frančiškanske cerkve do današnje Vidovdanske ceste so imenovali tudi Šentjanžvo predmestje po jako stari cerkvi, ki je stala na križišču današnje Sv. Petra ceste in Vidovdanske ceste. Današnjo Sv. Petra cesto so imenovali tudi Mesarsko cesto, ker so tu stanovali večinoma mesarji, današnjo Kolodvorsko ulico pa Blatno vas. V tej ulici je na mestu današnje palače direkcije državnih železnic (Ljubljanski dvor) stala leta 1827. tvornica za sladkor, ki pa je deset let pozneje pogorela. Od leta 1838. do leta 1914. je bila tu predilnica. Današnjo Vidovdansko cesto so nekoč zvali Kravjo dolino, še prej pa Šentjanžvo dolino, pozneje pa Radeckega cesto. Tu so ob Telovem postavljali fantje visoko smreko, olepšano z zastavami in vencem; imenovali so jo »mlaj«.

Kjer se danes dviguje poslopje I. državne deške osnovne šole, so bili nekdanj živinski sejmi; ta kraj so imenovali »Na Ledini«. Nasproti mestni elektrarni v Karla Kotnika ulici, kjer stoji danes »Marijin dom«, je imel v prvi polovici prejšnjega stoletja Karel Reddi tvornico za vžigalice, ki jo je leta 1859. prepustil Mihaelu Ambrožu. Ta je poslopje preuredil v parni mlin. Prostor, kjer se danes križata Prisojna ulica in Kette-Murnova cesta, so prej imenovali »Friškovec«. Tu so še v 18. stoletju obglavljali ženske, ki so umorile svoje otroke. Kjer stoje danes zadnje hiše ob Sv. Petra cesti, Škofji ulici in Taboru, je bila nekdanj škofova pristava z njivami in dvojnatim kozelcem. Vzhodno odtod se je razprostirala takrat še neznatna vas Udmat in Selo z Desselbrunnerjevo. suknarno, ustanovljeno leta 1763. tam, kjer so sedaj rednovnice-karmelitarice. Po tej tvornici so imenovali vas Selo tudi »Na fabriki«. Sv. Petra nasip so zvali kratko »Za vodo«. Na »Forštat«, tako so nekoč imenovali Šentpetersko predmestje, je bilo pred nekoliko stoletji prav malo gospode, največ je bilo mesarjev, usnjarjev in kmetovalcev. Hiše so bile večinoma lesene.

Stanovalci tega predmestja so vedeli mnogo povedati o prikaznih in duhovih, o čarovnicah in božjih sodbah. Na Sv. večer, Silvestrov večer in na večer pred Sv. Tremi kralji so vlivali svinec, da bi tako iz svinčenih oblik zvedeli bodočnost. O predpustnem času so hodili v maskah (maškarah) po ulici in vlačili takozvano »brno«, velblodu podobno žival, ki je imela široko preklan gobec, kamor so metali gledalci bobbe, sadje, slaščice itd.

Poljane ali Poljansko predmestje se je razprostiralo od današnjega Krekovega trga in ob gradu nasproti Šentpeterskemu predmestju. Poljane so ločili v Zgornje, ki so segale od Krekovega do Ambroževega trga, in Spodnje, ki so bile na precej višjem ozemlju in so segale do štepanjskega mostu. Pri vходу v Poljansko cesto nasproti poslopju današnje delegacije ministrstva financ je stalo likalniku podobno poslopje, ki so ga imenovali »peglezen« (likalnik), v kateri je menda ustanovil Janez Mandelc prvo tiskarno v našem mestu l. 1575. Poslopje poleg delegacije ministrstva financ je nosilo še pred kratkim pozlačen napis »Collegium Aloisianum«, po naše Alojzijevišče, ki ga je ustanovil ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf leta 1846. V njem so imeli ubožni dijaki brezplačno vso oskrbo. Na današnjem Ambroževem trgu je stala hiša z gospodarskim poslopjem, ki so jo leta 1896. podrli, prostor pa izpremenili v današnji Ambrožev trg, imenovan po ljubljanskem županu Mihaelu Ambrožu (1861.—1864.).

Na Spodnjih Poljanah sta se rodila dva imenitna moža: Fran Erjavec, znani pisatelj po svojih spisih iz prirode, potopisih in povestih, in Ivan Vrhovec, zgodovinar in najboljši poznavalec zgodovine ljubljanskega mesta.

Nedaleč od Ambroževega trga na Poljanskem nasipu stoji veliko poslopje — nekdanja ljubljanska cukrarna, ki je pogorela leta 1858. V tej hiši sta umrla dva naša pisatelja Dragotin Kette († 1899.), dve leti pozneje v isti sobi Josip Murn-Aleksandrov. Zadnje večje poslopje na Poljanskem nasipu je nekdanja prisilna delavnica, danes bolnica za umobolne. V njeni bližini sta bila nekdanj ob Ljublanici Forstlechnerjev mlin in lesena mestna klavnica, ki so jo leta 1881. opustili, ko so zgradili sedanjo.

K Poljanskemu predmestju so spadale tudi hiše v današnji Streliški ulici pod Gradom. Današnji »Ljudski dom« je bil nekoč strelišče, kjer so se vadili ljubljanski strelci v streljanju, ter so se vršile tudi razne zabave. V Streliški ulici so imeli nekdanj vojaško pekarno in zaloge živeža za vojake. Ta kraj so imenovali tudi »Na provijontu« (provijant — zaloga živeža). Zemljišče ob današnjem Poljanskem nasipu je pripadalo večinoma ljubljanskemu stolnemu kapitlju (duhovščini), na kar nas še dandanes spominja Kapiteljska ulica. Na obeh straneh Poljanske ceste so se razprostirali vrtovi in polje; ob sejmihi

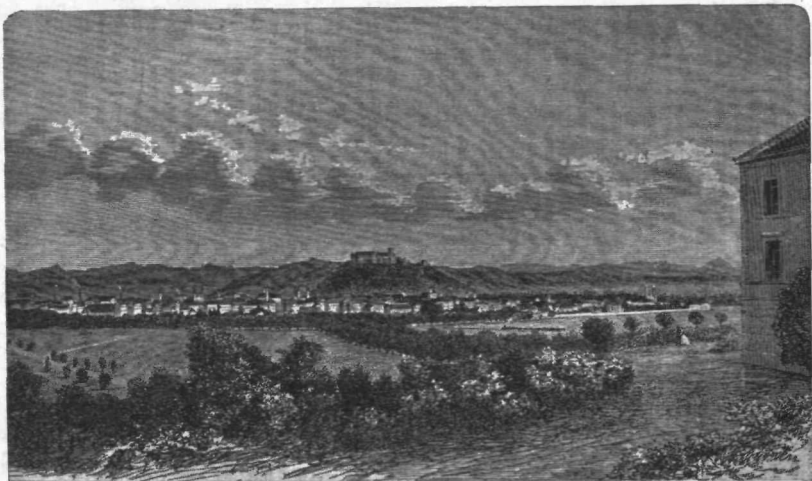
so tu rili prasci. Ta cesta je bila ena najnesnažnejših takratnih predmestij. Hiše so bile večinoma lesene in s slamo krite; prebivalci so bili kmetje, obrtniki in rokodelci. To predmestje je štelo 1788. leta 83 hiše z 868 prebivalci.

Karlovško predmestje, imenovano tudi predmestje pred Pisanimi vrati, je štelo 1788. leta 27 hiš s 163 stanovalci. Razprostiralo se je od današnje Sv. Florijana ulice pri začetku Karlovške ceste do Rakovnika. K temu predmestju so šteli tudi sedanjo Hradeckega vas, imenovano Kurjo vas. Takoj pri vstopu v sedanjo Karlovško cesto je stala že okolo leta 1720. zvonarna, danes last »Strojnih livarnic in tvornic«. Znamenito je poslopje na Rakovniku, ki je bilo leta 1770. last grofa Blagaja. Prebivalci tega predmestja so bili kmetje, vozniki, obrtniki in rokodelci.

Kapucinsko predmestje je dobilo svoje ime od kapucinske cerkve in samostana, ki sta stala poleg današnjega poslopja filharmoničnega društva na Kongresnem trgu, ter je segalo od današnje Zvezde do frančiškanske cerkve, Frančiškanske ulice, Dunajske in Gosposvetske ceste. Današnja Zvezda je bila kapucinski vrt, ki so ga leta 1824. izpremenili v tako priljubljeno šetališče. Že prej omenjeno poslopje filharmoničnega društva — kina Matica — je bilo jezdarnica. Leta 1765. so jo prezidali v gledališče, ki je pogorelo leta 1887. Sedanjo kazino so sezidali leta 1836. do 1838., kjer so imela razna nemška društva svoje zavetišče. Temu poslopiju nasproti, kjer je danes trgovina Tičar, so imeli Slovenci svojo čitalnico, kjer so prirejali razna predavanja, veselice in gledališke predstave. Na sedanjem Marijinem trgu so nekdaj prodajali drva in do leta 1786. so bili tu tudi živinski sejmi. Današnjo Prešernovo ulico so imenovali Slonovo ulico po slonu, ki je koračil leta 1552. v spremstvu nadvojvode Maksimilijana, ko se je vračal iz Španije preko Trsta. Slon in njegov gospodar sta prenočila tam, kjer je sedaj hotel »Slon«. Kjer se danes dvigajo lepe hiše ob Dunajski cesti nasproti kavarni Evropi, je stala bolnica, še prej pa je bil tu samostan z vrtom, last usmiljenih bratov. Na tem vrtu so se vežbali meščani v orožju, da so ob raznih prilikah nastopali s svojo godbo »bando«. Križišču današnje Dunajske in Gosposvetske ceste so rekli »Na Ajdovščini«, najbrž v spomin na poganske — ajdovske — grobove, ki jih je bilo tod dovolj. Nedaleč od protestantske cerkve na Gosposvetski cesti stoji mogočno poslopje, K o l i z e j imenovano. Sezidal ga je Gradčan Josip Withalm leta 1845. za vojaštvo, ki je potovalo skozi Ljubljano. Prej je bilo vojaštvo nastanjeno po hišah v mestu. Dne 20. decembra 1847. leta je pogorelo, a so ga leto pozneje zopet zgradili. To poslopje ima več prebivalcev, kakor mesto Višnja gora.

Komu ni znan Tivoli s senčnatimi drevoredi in krasnimi nasadi? Kjer stoji danes grad nad vodomotom, je že okolo leta 1440. imel

Georg pl. Apfaltrern svoj stolp »turn«. Apfaltrern je branil Ljubljano proti celjskemu grofu Ulriku, zato mu je ta zažgal njegov stolp, a novo poslopje so imenovali »Pod turnom«. Nekako dvesto let pozneje je cesar Ferdinand II. podaril grad jezuitom, ki so imeli tu svoje letovišče in zabavišče. Po razpustu jezuitskega reda je prešel grad v last deželni stanov. Pozneje so grad popravili in povečali. Takega je podaril cesar Franc Jožef I. maršalu Radeckemu. Leta 1864. ga je dobil cesar zopet v svojo posest. Tega leta ga je kupila mestna občina in je še danes njena last.

Ljubljana l. 1868. izpred Tivolskega gradu

Od tivolskega gradu je v mesto držala pred dobrimi sto leti ozka poljska pot. Na obeh straneh sedanje Bleiweisove ceste so se razprostirali zeleni travniki, le ob sedanji Aleksandrovi cesti sta stala vojaško oskrbovališče in vojaška bolnica. To poslopje je velikonočni potres leta 1895. tako razmaja, da so ga morali podreti. Na tem mestu so zgradili palačo Ljubljanske kreditne banke. Kapucinsko predmestje je štel 1788. leta 66 hiš s 639 stanovalci, izmed katerih je bilo precej duhovnikov, nekaj uradnikov, rokodelcev in kmetov.

Gradišče je obsegalo prostor od današnjega Valvazorjevega trga do Kongresnega trga, Bleiweisove in Tržaške ceste. Leta 1780. je imelo 83 male, večinoma lesene hiše, v katerih so bivali 964 prebivalci, ki so bili ponajveč podložniki nemškega viteškega reda. Temu predmestju so rekli tudi »Puštal« (Burgstall), in je stalo ponajveč na razvalinah nekdanje Emone. Prostoru, kjer se danes križa Gradišče z Rimsko cesto, pa do Boršnikovega trga so rekli »Na Luži«. Na Boršnikovem trgu stoji stara lipa. Poslopje, ki nosi danes napis »Restavracija pod staro lipo«, je bilo nekoč gradič, pred katerim je

bil nad poldrugi meter globok jarek, podoben bajerju, kamor se je iztekala voda izpod Rožnika in Podutika, odtod pa v Gradaščico. Od križišča Rimske in Tržaške ceste pa do današnjega nunskega zidu se je razprostiral javni Cojzov vrt, kjer so se izprehajali naši predniki ter prirejali veselice in zabave. Na mestu današnjega dramskega gledališča so leta 1744. zgradili plemiči veliko poslopje, »Polovš« (Ballhaus) imenovano, kjer so se vršile razne zabave. Pozneje so to poslopje preuredili v mestno žitnico, od leta 1840. do 1860. pa v vojašnico. Prej je imelo plemstvo svoje zabavišče na mestu današnje vnanje šole poleg nunske cerkve. Današnje Gradišče so imenovali prej Poštno ulico, ker je bila v prvi hiši na levo poleg nun pošta, v današnji Nunski ulici pa tvornica za izdelovanje porcelanaste posode. Sedanja Vegovo ulico so imenovali »Babjo dolino«. Prebivalci te naselbine so bili večinoma obrtniškega stanu, nekaj je bilo tudi uradnikov, trgovcev in nekoliko plemičev.

K r a k o v o se je razprostiralo od nekdanjih Nemških vrat, današnje Cojzove ceste in Brega, pa do Gradaščice. To naselbino so imenovali vas, ki je štela 1788. leta 81 nizko, leseno, po večini s slamo krito hišico, v katerih je bivalo 617 prebivalcev, ki so bili podložniki nemškega viteškega reda. Po svojem opraviilu so bili ribiči, obrtniki in vozniki; ženske pa so se že od nekdanj pečale s pridelovanjem zelenadi, kar jim še dandanes donaša lep zaslužek. Krakovci so imeli svojo posebno nošo in govorico. Kakor nekdanji Šentpeterčani, tako so znali tudi Krakovci mnogo povedati o vražah, duhovih itd. O božiču in prazniku Sv. Treh kraljev so nosili svetlo zvezdo in prepevali lepe božične pesmi.

T r n o v o loči od Krakovega potok Gradaščica. Štelo je 1788. leta 85 večinoma nizkih, lesenih in s slamo kritih hiš, v katerih so stanovali 533 prebivalci, ki so se pečali največ z nakladanjem blaga, ki so ga na svojih čolnih prepeljavali iz Vrhnike v Ljubljano in odtod vozili na širokih vozovih na vse strani. V Trnovem so bile nekoč tri opekarne; dve sta bili mestni. Spodnja je stala pri nekdanji Nušakovi vojašnici Pred konjušnico; zgornja pa ob Gradaščici. Nušakovo vojašnico je dala zgraditi Neža Nuškova leta 1862. V Cerkveni ulici št. 21 so zgradili ljubljanski meščani svojo vojašnico, v kateri so bili topničarji do leta 1895. V Koleziji je bil mlin, last Petra Suhadobnika. Prostor poleg trnovskega župnišča so imenovali »Kern«, kjer se je brezskrbna ljubljanska mladina drsala ob zvokih vojaške godbe. Čeprav so šteli Trnovo med vasi, vendar so bili prebivalci vsi meščani in magistratni podložniki. Imeli so mnogo prav lepih šeg ob gotovih prilikah, ki so jih pa, žal, popolnoma pozabili.

